ZANG LXXXIV TOT XCI VAN DEN NĀGARAKR̥TĀGAMA.

DOOR H. KERN.

De maat hiervan is een soort Kṛti.

1. Prāpta ng diwaça kaping pādbēlas i wijil Çrī-narapati warṇṇan |
tingkah nira midēr ing ¹ nāgara marasuk bhūṣaṇa kanakādi |
çōbhābhra pinikul ing jampāna mahawan lantaran atuntun |
mantri saçiwabhujanggādi nika manganggo dadar angiring ²
sōk || 1 ||

D. i. «Er worde beschreven hoe op den 14^{den} Z. Maj. de Vorst naar buiten kwam en in de stad rondging getooid met sieraden van goud enz. Luisterrijk pralend werd hij gedragen in een palankijn, terwijl wegberijders aan beide zijden gingen ten geleide. Mantri's met geleerde geestelijken der Çiwaieten enz., de hun geschonken (kleedij) dragende, vergezelden hem in grooten getale.»

2. Ghūrṇṇa ng paḍahi ³ mṛdangga truṭika dudū ng çangka tara
yan atri |
sinrang ni pasēlur ing bhaṭṭagaṇa manguccāraṇa ng abhiwāda |
çloka stuti nira sang parapura de sang nipuṇakawīndra |
cihna nrēpati gahan lwī Raghūṣuta Kṛṣṇaṇjaya (?) subha-
geng rāt || 2 ||

D. i. «Daverend was 't geluid der feestmuziektrommen ⁴; anderzijds weerklonken de schelphoornen helder, opgedrongen ⁵ door de lange rij van een troep lofzangers die een begroeting uitspraken; lofgedichten komen uit andere steden van dichter-

¹ Gedrukt midēreng, doch de conjunctief is hier niet op zijn plaats.

² Zoo leze men voor ingiring.

³ Paḍaha is de lezing van 't HS.; paḍahi is mijn conjectuur.

⁴ Truṭika is onvindbaar. Misschien heeft men truṭita te lezen, in welk geval men zou kunnen vertalen: „afgebroken door.”

⁵ Er zal bedoeld wezen: „waarop onmiddellijk volgde.”

vorsten, als blijkt dat de Vorst luisterrijk is als Rāma en — (zoo) bemind in de wereld.»

Een naam als Kṛṣṇañjaya is feitelijk ongerijmd. Het zal wel een fout wezen voor Karṇañjaya, Overwinnaar van Karṇa, d. i. Arjuna.

3. Sāmpun nṛpati manek ring maṇimayasinghāsana suminābhra |
 Çoddhodani sakala lwir nira wahu sangke Jinapada çobhā |
 byakta trisura Surendrāṅ umarēk i himbang nira n-apūja hyang
 āpan paḍa linēwih bhūsaṇa nika sotan wwangadhika mūlya || 3 ||

D. i.: «Reeds had de Vorst den troon van edelgesteente bestegen, met luister schitterende. Hij leek als Çuddhodhana's zoon (de Buddha) in persoon, zoo even uit het prachtige Jina-verblijf (Buddhahemel) gekomen. Zichtbaar waren de 3 goden ¹ en de heer der Goden (Indra) tegenwoordig aan Zijne zijde, terwijl hij devotie verrichtte. En allen hadden een uitstekend tooisel; geen wonder, dewijl zij hoogaanzienlijke personen waren.»

Het dient bijzonder opgemerkt te worden dat de dichter zich Çākyamuni voorstelt als verblijvende in Jinapada, een woord gevormd naar 't model van Wiṣṇupada, Wiṣṇu's verblijf. Die voorstelling is niet vreemd aan Mahāyānisten, ofschoon ze lijnrecht in strijd is met de oude, rechtzinnige leer.

Ik begrijp niet recht wat de dichter in de twee laatste versregels eigenlijk te kennen geeft. Er kan toch geen sprake wezen van de werkelijke tegenwoordigheid van Indra enz., in eigen persoon! Hoe dan 's mans woorden te verklaren? Wellicht op de volgende wijze. Uit de beschrijving die de Chineesche pelgrim Hiuen Tshang geeft van een groot feest hetwelk Koning Çilāditya (al. Harṣa) bij zekere gelegenheid aanricht, blijkt dat een gouden beeld van den Buddha plechtig op een olifant werd rondgedragen, terwijl de koning zelf, in 't kostuum van Indra, ter linkerzijde een prachtig zonnescerm ophield, en koning Kumāra van Kāmarūpa (Assam), onder de trekken van den god Brahma, met een witten vliegenwaaier in de hand zich aan den rechter kant hield ². Hieruit ziet men, dat hooggeplaatste personen bij een feestelijke gelegenheid den Buddha in effigie vereerden door de rollen op zich te nemen van godheden die den Meester bij diens leven als nederige dienaren hulde plachten

¹ D. i. Brahma, Wiṣṇu en Çiwa? Onzeker.

² Zie Stan. Julien, *Voyages des Pèlerins bouddhistes*, II, 258.

te bewijzen. Hun rol bracht mede, dat zij het kostuum der door hen voorgestelde goden aannamen. In ons gedicht neemt de Koning zelf de plaats van den Buddha in, die aan zijne zijde aanzienlijke personen heeft welke gediensstige godheden voorstellen. Wie die personen zijn, wordt niet gezegd. Dit is de eenige verklaring die ik van de alles behalve duidelijke plaats weet te geven. Doch gaan wij verder.

4. Tingkah ni laku nira cṛi-nṛpati Pajang sapriya pinakāgra |
singhāsana nira sāmpun lēpas inarak ning balagaṇa kīrṇṇa |
mantrī Pajang athawā mantri ri Paguhan rowang ika sapaṇṭa |
lakṣārwuda marasuk bhūṣaṇa saha bhrētya dhwaja paṭahādi || 4 ||

D. i.: In den tocht vormde Z. Hoogheid de Vorst van Pajang met zijne geliefde gade de voorhoede. Zijn troon was reeds vooruit, statig begeleid door een wijdverspreide menigte troepen. De Mantri's van Pajang en de Mantri's van Paguhan, hun gezellen, (volgden) in groepen: lakṣa, arbuda ¹, gekleed in prachtkostuum, met dienaren, vlaggen, trommen enz.»

5. Mangkā nṛpa ri Lasēm sapriya ri wuḡat lampah ira sabhr̥tya |
mwang cṛi-nṛpa ri Kaḍintēn sayugala sāmātyabala ri wuntat saḥr̥i |
cṛi-Jiwanapararājñī ri wuri saha bhrētyagaṇa sabharttā |
cṛi-bhūpati pamēkas mantry adhika sa Yāwāwani mangiring
sōk || 5 ||

D. i.: «En de vorst van Lasēm met zijne vrouw trok daar achter met zijne dienaren, en daarachter Z. Hoogheid de vorst van Kaḍiri met gade, met ministers en leger, met pracht. H. Maj. de opperkoningin van Jiwana (Kahuripan) daarachter met de schare van dienaren, met haar echtgenoot. De overige landsheeren en voorname Mantri's van geheel Javaland volgden in groote menigte.»

6. Ton tang parajana sarsōk pēnuh ariwēg tanpasēla manonton |
pinggir nikanang lēbuh ajajar ḥakaṭa ² pinanggung ³ |
dwārānapis ⁴ awawa lwir dhwaja nguniweh panggung ika
rinēngga |
sōk stry anwam atuha dudw ang mangēbēk umunggw ing
bacingah atimbun || 6 ||

¹ Ik heb deze telwoorden onvertaald gelaten. Zelfs als men aan die getallen een veel geringer waarde toekent dan ze in 't Sankrit hebben, zijn de cijfers van den dichter belachelijk overdreven.

² Verbeterd uit sakatha.

³ Het vers is niet in orde; er ontbreken drie lettergrepen.

⁴ Lezing verdacht en daardoor de woordscheiding onzeker.

D.i. «Men zag een talrijk publiek, in volte samengeschoold zouder tusschenruimte, toeschouwende. Aan den rand der hoofdstraat (of Alon-alon) stonden op een rij wagens als tribunen ingericht ¹. De deuren — als (?) vlaggen ² en de kijktribunes waren versierd. Een menigte jonge en oude vrouwen vulden de plaatsen op het buitenplein bij hoopen.»

7. Buddhinya ḍaraḍaran kapwa suka bangun wāhuwahu manonton |
tan warṇṇan ulah ikeñjing nṛpati kinastryan mijil i wanguntur |
wiprādi sira maweh amṛṭawarakuṇḍyādi wawan ikāpnēd |
mantrī paramēgēt kapwa marēk amuṣpāñjali parēng asrang || 7 ||

D.i. «Benieuwd in hun geest schepten zij allen evenzeer vermaak alsof zij het nu pas toeschouwden. Wij behoeven niet te beschrijven wat zij deden, toen den volgenden dag de Vorst gehuldigd uitkwam aan den Mangantur. Brahmanen enz. gaven gewijden drank, en sierlijk waren de kruikjes die zij aanboden. Mantri's en notabelen maakten hun opwachting in dichten drom hulde betoonende met aaneengesloten handen.»

ZANG LXXXV.

In de maat Suwadanā.

1. Tanggal ning Caitra tekang balagaṇa mapulung rahy āhēm
apupul |
mantrī mwang taṇḍa gusti sahana nguniweh wadwā haji tumūt |
milw ang mantry ākuwu mwang juru buyut athawā wwang ring
parapurī |
āstām sang kṣatriya mwang wiku haji karuhun sakweh dwi-
jawara || 1 ||

D.i. «Op den dag der nieuwe maan van Caitra ³ vergaderde het heir en hield gezamentlijk raad. De Mantri's en hoofdofficieren en Gusti's alle: alsook het gevolg des konings, namen er deel aan; alsmede de dorpshoofden en dorpsoudsten en lieden van andere steden, om niet te spreken van de Kṣatriya's en koningsmonniken, voorafgegaan door alle voorname Brahmanen.»

De beteekenis van mapulung rahi is mij onbekend. Mis-

¹ De zin loopt oogenschijnlijk goed af; toch moet in den oorspronkelijken tekst iets anders gestaan hebben; want de maat is gestoord.

² Onverstaanbaar.

³ Caitra is de eerste lentemaand in 't begin van 't jaar.

schien is het één uitdrukking die in eigenlijken zin te vergelijken is met onze uitdrukking: «de koppen bij malkaar steken.»

Onder de genoemde waardigheidsbekleeders zijn er eenige, waarvan 't karakter ons slechts onvolkomen bekend is.

2. Don ing hōman ri tan lamlama ni sabala sang ḡrīnātha ring ulah |
kapwānūtājar ing Rājapakakapa sadāngkēn Caitra winaca |
haywāngambah ri tan lakwa nika manēkēteng wastrādyaraṇa(?) |
dewaswādinya tātan purugēn ika maran swasthāng pura sadā || 2 ||

D. i.: «Het doel van de beraadslaging was, dat al de troepen des konings in hun gedrag niet hebzuchtig zouden wezen, en dat zij de lessen in 't Rājapakakapa, hetwelk altoos elke Caitramaand wordt voorgelezen, zouden volgen; opdat zij niet een weg zouden betreden die verboden is, terwijl zij zich moeten in acht nemen ¹. Zij mogen zich volstrekt niet vergrijpen aan godeneigendommen enz. ², opdat het den staat steeds welga.»

Kapakapa is blijkbaar een soort geschrift. In 't Jav. Wdb. vindt men opgegeven een «Layang Kapakapa», naam van een boek dat gezegd wordt door dien Adipati geschreven te zijn; en Adipati Rājapakakapa is, volgens hetzelfde Wdb. «naam en titel, door Daniswara aan Bēgdja gegeven», Daniswara, d. i. Dhaneṣwara is welbekend als een naam van Kubera. Blijkbaar is het hier genoemde Rājapakakapa een geschrift uit den Hindutijd en dus zeker wel identisch met het door Prapañca bedoelde.

ZANG LXXXVI.

In Mandākrantā.

1. Ākāra rwang dina muwah ikang kāryya kewwan narendra |
wwantēn ³ lor ning pura tēgal anāma ng Bubat kaprakāṣa |
ḡrī-nāthāngkēn mara makahawan swāna ⁴ singhāpadudwan |
sabhrētyānorakēn idēran atyadbhuta ng wwang manontan || 1 ||

D. i. «Na een tijd van twee dagen was door den Vorst op nieuw voor een feest zorg gedragen. Er is ten Noorden van de stad een veld, bekend onder den naam van Bubat. Z. Maj. de Vorst gaat telkens daarheen, terwijl hij als voertuig gebruikt

¹ Wastrādyaraṇa is corrupt: er ontbreekt één lettergreep. Ik weet geen zeker geneesmiddel. Mogelijk, doch geenszins zeker, is: Wastrādyaharaṇa, d. i. „kleederen enz. niet te rooven.”

² Onder enz. versta men, in de eerste plaats, 't eigendom van brahmanen.

³ Conjectuur voor wawwan.

⁴ De tekst heeft sthāna.

honden en leeuwen die niet met elkaar harmonieeren. Al de dienaren rondom houden die onder bedwang; met de grootste verbazing zien de menschen het aan.»

2. Ndan tingkah ning Bubat araharārdhāratātāṇḍēs alwā |
 madhyakroçākara nika n-amūrwwānutug rājamārgga |
 madhyakroça kēta pangalornya nutug pinggir ing lwah |
 kedran de ning bhawana kuwu ning mantri sasōk mapañta || 2 ||

D. i. «En Bubat doet zich voor als een woeste grond, zeer vlak, niet begroeid, ruim. Een halve Kroça strekt het zich uit Oostwaarts tot aan den koningsweg; meer dan een halve Kroça Noordwaarts tot aan den rand der rivier. Het is rondom omgeven door huizen en optrekken van Mantri's in menigte gegroepeerd.»

3. Bwat-bwat munggw ing tēngah aruhur atyadbhutādēgnya çobhā |
 stambhanyākweh inukiran athāparwwa tingkah nikāpnēd |
 skandhāwāre nikaṭa nika kulwan rakēt lwir pure jro |
 nggwan çrī-naranātha n-dunung i tēka ning Caitramāsa n-pa-
 manggung || 3 ||

D. i. «Verwonderlijk schoon staan daar te midden hooge bouwwerken, waarvan vele zuilen met beeldwerk versierd zijn en met geledingen die er fraai uitzien. Het koninklijk hoofdkwartier in de nabijheid daarvan ten Westen, gelijk de hofburg, is de plaats waarheen de Vorst zich begeeft wanneer de maand Caitra gekomen is, als wanneer hij op een Panggung¹ stijgt.

ZANG LXXXVII.

De maat is Çikharinī.

1. Pratingkah ning panggung majajar angalar paçcimamuka |
 ri saṇḍing lor mwang dakṣiṇa haji parakṣatriya pinik |
 sumantri dharmmadhyakṣa kēta ng umarēp wetan atātā |
 harēpnyārdhālhwā lwir nika sadawatā ning lēbuh agōng || 1 ||

D. i. «De tribunes stonden op een rij naar 't Noorden, met de voorzijde in 't Westen. Aan de Noord- en Zuidzijde waren de koning en uitgelezen Kṣatriya's. De hoofdmantri's en de Dharmadhyakṣa zaten in rangorde met het aangezicht naar 't Oosten gericht, Het daarvoorliggende is zeer ruim, zoodat het zich uitstrekt over de geheele lengte van den grooten weg.»

¹ Panggung is een op hooge stijlen rustende toren of koepel, of een tribune, om naar een vermakelijkheid te kijken.

2. Rikā nggwan ṣrī-nātha n-parahita maweh netrawiṣaya |
 hanan prang taṇḍing prang pupuh ikang atombokan ¹ inadu |
 akañjar len prēp mwang matalitali moghāṅdani ² suka |
 hanan pat mwang trikang dina lawas irā ṣighra n'umulih || 2 ||

D. i. «Dáár was het dat Z. Maj. de Vorsf aan 't algemeen een weldaad bewees door het iets te geven wat een oogenlust was. Er waren er die een wedstrijd hielden; met strijdhamers vochten; (anderen) die tegen elkander gesteld werden om te botsen; die met dolken vochten en met vuisten, en met touwen (lasso's?); wat niet naliet vermaak te wekken. Het duurde soms vier of drie dagen. Daarna keerde hij huiswaarts.»

3. Ryy ³ ulih ṣrī-nāthekang Bubat sēpi panggunnya dinawut |
 samangkā tang prang-taṇḍingan inura mangkin sukakara |
 ri panglwang ing Caitra nrēpati n-umiwō ṣrāma sahana |
 wineh wastra mwang bhojana paḍa suka n-mamwit umulih || 3 ||

D. i. «Na den terugkeer van Z. Maj. den Vorst was Bubat verlaten en werden de tribunes opgeruimd. Toen werden de wedstrijden ontbonden, hetgeen nog meer vreugde veroorzaakte ⁴. In de tweede maandhelft van Caitra onthaalde de Vorst alle kampioenen(?), die, begiftigd werden met kleeding en voedsel, verheugd afscheid namen en huiswaarts keerden.»

ZANG LXXXVIII.

In Madraka-maat.

1. Salwir ikang buyut wadana teki tanwawang umantuk amwit i
 dalēm |
 Āryya Raṇādhikāra dinulur nikādhipati ring eñjing humarēk |
 Āryya Mahādhikāra juru pañca taṇḍa pinakādi ring padēlēgan |
 rowang ika n-paḍāmwit i sēḍang nareṣwarān tinangkil apupul || 1 ||

D. i. «Al de dorpsoudsten (en) Wadana's keerden weldra huiswaarts na afscheid genomen te hebben van 't Hof. Ārya Raṇādhikāra, vergezeld van den Adhipati, maakte 's morgens zijn opwachting. Ārya Mahādhikāra, de dorpschoude, de 5 ouderlingen (van het dorpsbestuur), de hoofdbeamten in de Padēlēgan, waren hun gezellen bij 't afscheidnemen toen de Koning met gemalin audientie verleende.»

¹ Gissing voor atembokkan.

² De tekst heeft een overtollig ni.

³ Gedrukt Yyulih.

⁴ Dit is mij niet recht duidelijk.

Bij 't vertalen der titels heb ik mij met gissingen moeten behelpen. Mijn vertolking van pañcataṇḍa berust op de veronderstelling dat het een synoniem is van Nieuwj. pañcakaki, de leden van 't dorpsbestuur (eig. de 5 Ouden), in verband met het feit dat in het Tagalog taṇḍá de beteekenis heeft van «Oudste».

De beteekenis van padēlēgan is onbekend, maar zóóveel is duidelijk dat het samenhangt met pandēlēgan, volgens Jav. Wdb. onder dēlēg: naam van een soort van beambten in den ouden tijd.

2. Ngkā n-pawuwus nareṇwara ri Wēngkēr ojar i parāndyanādi
wadana |
he ¹ kita haywa tan tuhu susatyabhakty asih aniwya nātha
ri haji |
sthitya kiteng kāweṇyan i singāngdane ² hajēnga ning pra-
deṇa ya gēngēn |
setu ḍamārgga waṇḍira grhādi salwir ikanang sukīrtti pa-
hayun || 2 ||

D. i. «Daar nam de vorst van Wēngkēr 't woord. Hij sprak tot de Edele heeren ³ enz. en Wadana's: O, gij lieden! wacht u om niet oprechtelijk zeer waarachtiglijk trouw en met liefde den Koning als uw heer te dienen! Weest ferm in uw landschap om u toe te leggen op alles wat strekken kan om het heil der streek te bevorderen! Draagt zorg voor bruggen, groote wegen, Waringins, huizen en al de gewijde monumenten!»

8. Mukya nīkang gagā sawah asing tinandur ika wrddhya rakṣan
amēren |
yāwat ikang lēmah pinakarāmakēn pagēha tanpadadya wa-
luha (?) |
hetu nīkang kulīna tan atuṇḍung ng aparadeṇa ⁴ yān patarukā |
nang pratiguṇḍalanya tutēn ri gōnga nikanang pradeṇa n-u-
sirēn || 3 ||

D. i. «De voornaamste hoogvelden en sawahs, al wat geplant wordt, moge gedijen. worde beschermd en gekoesterd! Voor

¹ Gedrukt e.

² In den tekst foutief singāngdene.

³ Parāndyan bestaat uit para + andyan, waarvoor Z. 89, 3 handyan heeft. Het is m. i. een bijvorm van hadyan. Vgl. Malagasi andriana.

⁴ Conjectuur voor amaraḍeṇa.

zoover de grond strekt om ingedijkt (?) te worden, worde die bevestigd, opdat het niet een doorbraak ¹ ten gevolge hebbe, opdat de huislieden niet naar andere oorden verjaagd werden om zich daar te vestigen; in zoo'n geval heeft men het koninklijk rescript ² te volgen bij (de bepaling van) de grootte van 't gebied waarheen men de toevlucht wil zoeken.»

4. Ćri-Kṛtawarddhaneṣwara hamaywanī kagengan ing pradeṣa gayayen |

ndan wilangē mahānasa rika ³ pramāda nika ring pējah ṣaṣi sadā |
mīlwa ta yomapekṣa hana ning durātmaka makādya añdra lawana |

wṛddhya ni dṛwya sang prabhu phalanya sādhana nirān rumakṣa bhuwana || 4 ||

D. i. «Z. Hoogh. Kṛtawardhana ⁴ verordent hoe groot het te bebouwen dorpsgebied zal wezen, en de haardsteden ⁵ moeten geteld (d. i. opgeschreven) worden bij nalatigheid op den laatste van elke maand. Tevens zal hij acht geven op de boosdoeners, te beginnen met de overspelers(?); (en toezien) dat de inkomsten des Konings toenemen, die dienen als middelen voor Hem, om het land te beschermen.»

5. Ćri-nṛpa Tiktawilwanagareṣwarāṅgūpasama n-sumantēn ⁶ ammuwus |

somya ⁷ ngaranya rakwa kadadinya teki katēkanya haywa wiṣama | ⁸

yan hana rājakāryya palawang makādi nika tan hana n-lēwata ⁹ |
yan pasēgēh muwah wruh anahā swadeha nikā somya ¹⁰ lakṣaṇa gēgēn || 5 ||

D. i. «Z. Maj. de Vorst van de stad Majapahit, de alleenheerscher, deed hem ophouden, terwijl hij 't woord nam.

¹ Ik gis dat voor waluha gelezen moet worden walaha, conjunctief van walah (wēlah), volgens Jav. Wdb. synoniem van pēcah.

² De beteekenis van dit woord is moeielijk nauwkeurig te bepalen; vgl. vs. 1 van den volgende Zang.

³ Conjectuur voor rikan.

⁴ De vader des Konings.

⁵ Skr. mahānasa is „keuken”; hier blijkbaar vertaling van ḍapur.

⁶ Gedrukt sumintēn.

⁷ Conjectuur voor sāmya.

⁸ Conjectuur voor wisamma.

⁹ Gedrukt nīwata.

¹⁰ Conjectuur voor sāmya.

«Wiens wezen is wat men noemt «saumya» (d. i. Latijnsch faustus), moet men niet bemoeilijken wanneer hij (tot ons) komt. Als er bij den koning dienst gedaan wordt, in de eerste plaats door deurbewaarders, moet het niet voorkomen dat (iemand die toegang verzoekt) afgewezen wordt(?). Als hij bij 't onthaal verder weet zich zelf schroomvallig in acht te nemen, wordt het gehouden voor een gunstig teeken.»

ZANG LXXXIX.

De maat is een species van Kṛti. In dezelfde maat is Bhārata-yuddha, Zang VI, gedicht.

1. Mwang rasa ning pratiguṇḍala pangadēg irebu hajika tutēn |
eñjinga yan padangāngratēngana sabhinukti nikān pasēgēh |
yan hana mūrka tikang sinēgēhan agawe lara sāhasika |
tut sasinambut¹ ikā sing awaka nika tājarakēn ri kami || 1 ||

D. i. «En de inhoud van het koninklijk rescript onder de regeering van de Moeder des Konings worde gevolgd. Des ochtends moet men koken en gaar maken al wat genuttigd wordt door hem dien men onthaalt. Indien soms de onthaalde zoo dwaas is dat hij leed veroorzaakt, brutaal is, dan behoort al wat door hem ondernomen wordt, van welken aard het ook zij, aan ons bericht te worden.»

2. Āpan ikang pura len swawiṣaya kadi singha lawan gahana |
yan rusaka ng thani milwa ng akurang upajiwa tikang nagara |
yan taya bhṛtya katon waya nika paranūṣa tēkāngrēwēka |
hetu nikān paḍa rakṣan apagēha kalih phala ning mawuwus || 2 ||

D. i. «Want de hoofdstad en 't daarbij behoorende gebied is als de leeuw en 't dichte woud. Als het bouwland verwust is, zal het ook der hoofdstad aan levensonderhoud ontbreken. Als er geen dienstdoenden (d. i. weerbare manschappen) zijn, is het duidelijk dat er andere eilanden zijn die een invasie zullen wagen. Daarom bescherm men beide, opdat ze verzekerd zijn, als vrucht (mijner) rede.»

3. Nāhan ujar nira ring para wadana sahur nika sapraṇata |
eka hatur nika tan salah anuta saling naranātha kabeh |
mantry upapatty anangkil² athaca parahadyan ateki marēk |
ṭog³ tumibāng ghaṭita traya panaḍah ireky apupul caritan || 3 ||

¹ Gedrukt sinambat,

² Gedrukt anangkal.

³ Verbeterd uit thog. Vgl. Jav. ṭuk.

D. i. «Zoo sprak Hij tot de Wadana's. Zij antwoordden, nederig gebogen: eenstemmig verklaarden zij, zonder falen al wat de Vorst gezegd had te zullen opvolgen. De Mantri's en Upapatti's maakten hun opwachting, alsook de Edele heeren aldaar. Tik, de klok sloeg drie.

Wij zullen nu hun gezamenlijken maaltijd beschrijven.»

4. Uttarapūrwa witāna ¹ kahanan ira ṣobha rinangga huṃus |
ring tri witāna matūt padu para ² wadanādy apupul tinatā |
prāpta tikang taḍah uttama wawan ika sarwa suwarṇamaya |
ṣīghra tikang humarēp-harēpakēn atitah ri harēp nrpati || 4 ||

D. i. «De feesttent ³ in 't Noordoosten, waar hun plaats was, was prachtig versierd geworden. In drie feesttenten langs de hoeken waren de Wadana's enz. bijeen geschaard. De kostelijkste spijsen werden aangebracht; de presenteerbakken waren alle van goud. Fluks schaarden degenen die (de spijsen) aldoor voorzetten, zich voor den Vorst.»

5. Lwir ni taḍah nira meṣa mahiṣa wihaga mrēga wōk madhupa |
mīna lawan tikang aṇḍa haja ring aji lokapurāṇa tinūt |
ṣwāna kara krimi mūṣika hilahila len wiyungng alpa dahat |
ṣatrw awamāna hurip-kṣaya cala nika rakwa yadi purugēn || 5 ||

D. i. «De spijsen bestonden uit (vleesch van) schapen, buffels, vogels, herten, uit honig, visch en eieren, geiten, volgens het godsdienstig voorschrift der oudheid ⁴. Verboden zijn honden, ezels, wormen, muizen, en nietswaardige kikvorschen. Verachting bij den vijand (of: vijanden, verachting), levensverlies, beschimping komt er van, als men ('t voorschrift) overtreedt.»

De opsomming welke in deze strofe gegeven wordt van geoorloofde en verboden spijsen is wel niet volledig, maar anders geheel in overeenstemming met de voorschriften der Indische wetboeken. Ze geeft tevens eenig denkbeeld van de spijsen die bij gastmalen opgedischt werden. Van vegetarisch dieet is geen sprake. Een uitvoerige beschrijving van een maaltijd wordt gegeven in den volgende Zang.

¹ In den tekst witanna.

² Gedrukt para.

³ Mogelijk 't meervoud bedoeld.

⁴ D. i. de Indische wetboeken, o. a. Manu V, 11 vgg.

ZANG XC.

De maat hiervan heet Praharṣaṇī.

1. Prāpta ng bhojana makadon rikang wwang akweh |
 sangkĕp sarwwarajasa ¹ bhojananya çobhā |
 matsyāsangkyā sahana ring ðarat mwang ing wwai |
 rāprĕp drāk rumawuh anūt kramānuwartta || 1 ||

D. i. «De spijsen, bestemd voor 't algemeen, werden aangebraeht. Volledig waren de prachtige spijsen van allerlei smaak(?); ontelbaar allerlei visschen van 't land en van 't water². Roef, roef! gezwind kwamen ze (d. i. werden aangebracht) achter-eenvolgens.»

2. Maṇḍūka krimi kara mūṣika çrgāla |
 kweh sakterika ³ winahan tamahnya tuṣṭa |
 deni wwang nika dudu ring sadeçadeça |
 sāmbĕknyeki tinuwuk dumeh ya tuṣṭā || 2 ||

D. i. «Kikvorschen, wormen, ezels, muizen en honden, aan velen die daaraan gehecht waren werd toegegeven, zoodat hun vraatzucht (kwade neiging) bevredigd werd. Omdat de menschen verschillen naar gelang van de verschillende streken, wordt denzulken toegegeven naar hun zin, opdat zij tevreden zullen wezen.»

Uit het hier gezegde blijkt, dat velen onder 't gemeene volk zich niet aan de spijsvoorschriften der wetboeken stoorden.

3. Lwir ning pāna surasa tan pĕgat mawantu |
 twak nyū twak siwalan arak ⁴ hano kilang brĕm |
 mwang tampo sing adhika tang hane harĕp sōk |
 sarwwāmās wawan ika dudw anekawarṇṇa || 3 ||

D. i. «Soorten van lekkere dranken volgden zonder ophouden op elkaar: kokospalwijn, toddy, arak, sap van de Arènpalm⁵,

¹ Onzekere conjectuur voor 't onmogelijke rājatha van den gedrukten tekst.

² Wat met „landvisschen” bedoeld wordt, is moeielijk te zeggen. Alleen zij opgemerkt dat de Indiërs den term matsya toepassen op dieren welke in 't geheel geen visschen zijn, zooals kuḍyamatsya, huishagedis.

³ In den tekst çakterika.

⁴ Gedrukt harak.

⁵ Of arak (gegiste drank) van de Arènpalm.

Kilang ¹, Brēm ² en Tape. Die (dranken) zijn de voornaamste van die in menigte voorgezet (opgediend) werden. De schalen waren alle van goud of anders veelkleurig (of: veelsoortig).»

4. Rombēh mwang guci tikanang prakīrṇṇa lumrā |
 arddhākweh sajēng ika dhātu anekawarṇṇa |
 tanpāntya ng larih aliwēr bangun wway adrēs |
 sāmḃēknyānggapan umutah wuneh byamoha || 4 ||

D. i. «Kannen(?) en aarden kruiken stonden er overal verspreid. Zij bevatten zeer veel bedwelmende dranken en waren van verschillende grondstoffen. Zonder einde ging de (ingeschonken) drank rond alsof het stroomend water was. Volgens neiging te gretig (drinkende), braakten (sommigen); anderen verloren hun bezinning.»

5. Prahprah nrpati n-aweh kasukan pamukti |
 yan wwang sakta paḍa pīnarān larihnya limpād |
 tan dadyāmidhi ring alah tēlas kasēngkwan |
 ring wwang māna lagi wērō wērō ginuywan || 5 ||

D. i. «De Koning placht, als hij een feestmaal gaf, te vragen of men drinkebroers aantrof, wier beschonkenheid te veel gevorderd was. Het zou niet aangaan, degenen die al te zeer beneveld waren, uit te noodigen (zich bij hem te zetten). Wat overmoe-dige(?) menschen betreft welke steeds ³ dronken zijn, die worden uitgelachen.»

6. Rāmya ng gītada pangidung nikān maganti |
 kīrtti ṣrī-nrpati linakwakēnya n-angras |
 mangkin tuṣṭa sang anginum samenake twas |
 sowenyālah awēkasan maguywaguywan || 6 ||

D. i. «Lustig (aan te hooren) waren de zangers die een beurtzang aanhieven ⁴. De roem van Z. Maj. den Vorst werd door hen bezongen, hartverrukkend. Hoe langer hoe meer waren de drinkenden vergenoegd, zoo zeer als men van harte blijde kan wezen. Nadat het lang genoeg geduurd had, eindigde men met allerlei schertsen te maken.»

¹ Tegenwoordig verstaat men daaronder verdikt suikerrietsap, stroop; volgens K.B.Wdb. is het een bedwelmende drank.

² Een zeer bedwelmende uit rijst bereide drank. Het woord is merkwaardig overoud, daar 't Formosaansch borom hetzelfde beteekent.

³ Lagi kon ook „pas” beteekenen.

⁴ Wij zouden ons anders uitdrukken en zeggen: Zangers hiëven lustig een beurtzang aan.

Het zonderlinge woord *gītada*, dat ook in st. 5 van den volgenden Zang voorkomt, beteekent letterlijk «een gezang gevende», doch komt in 't Skr., hoewel de bestanddeelen der samenstelling Skr. zijn, niet voor. Denkelijk zijn degenen die «een gezang (ten beste) geven» personen uit het gezelschap, welke, zonder zangers van beroep te wezen, door 't zingen van liedjes een bijdrage leveren tot de algemeene vroolijkheid.

ZANG XCI.

In de maat *Wam̐capatrapatita*.

1. Jurw iy angin cucud saha buyut nikana macēmacēh |
 prāpta manṛtta ring çwara(?) n-umambili sadulur ikā |
 solahulah nikāmuḥara guyw anukani lumihat |
 hetu nikān wineh wasana tang parawadāna kabeh || 1 ||

D. i. «Juru's iy angin¹, grappenmakers met hun hoofden maakten groote pret(?). Zij kwamen dansende, terwijl ze hun genooten kozen. Al hun doen verwekte gelach en gaf den toeschouwers genoeg, weshalve alle Wadana's met kleederen begiftigd wetden.»

In de vertaling is uitgelaten de vertolking van de verdachte lezing ring çwara. Misschien heeft men te lezen ring swara en is bedoeld «op bevel». Zeer onzeker.

2. Ri wēkasan kinon marēka milu alariha ri harēp |
 mantry upapatti kapwa dinulurnya n-alarih angidung |
 manghuri kaṇḍamohi pangidung ira titir inalēm |
 çrī-nṛpati n-widagdha manulanggapi rēsēp alangō || 2 ||

D. i. «Ten slotte werden zij uitgenoodigd om voor den Vorst te komen en mede zich in te schenken. De Mantri's en Upapatti's (of de Upapatti genaamde Mantri's) van hen vergezeld schonken zich in en zongen een liedje. Het gezang van den Anghuri en Kaṇḍamohi werd herhaaldelijk toegejuicht. Z. Maj. de Koning, die ervaren is in de kunst, deed mede aan de verrukkelijke uiting van blij gevoel.»

Kaṇḍamohi, in K.B.Wdb. Kaṇḍamuhi, is hetzelfde als Nieuwjav. oṇḍamohi, volgens Jav. Wdb. «benaming van een mannelijken bediende in de Kraton in vroeger tijd.» Een «be-

¹ Wat voor lieden zoo heeten, heb ik niet kunnen opsporen. Mogelijk is er eenig verband tusschen de uitdrukking in den tekst en Jav. anginan, een benaming van 't beheer (reh) der Goenoengs, doch welk?

diende» is hij zeker niet, maar een voornaam beambte, zoo als op te maken is uit de aanhaling in KBWdb. onder dharmmā-dhyakṣa, waar hij betiteld wordt met sang āryya. — Anghuri is zeker wel hetzelfde als manghuri, zie KBWdb. i.v.

3. Gīta narendra manghēlāngdani jēngēr angani |
mrak mañawuwwang ing padapa tulya nika ring alangō |
lwir madhu len gula drawa rinok ring amanis aññēr |
wangça maghāsa tulya nika ring rēs angungēr i hati || 3 ||

D. i. «Het verrukkelijke gezang van den Vorst verwekte (hart) treffende bewondering. Het geleek in 't liefelijke als het kweelen van een pauw op een boom; als honig en gesmolten suiker gemengd, in 't aangenaam zoete; als riet met een schurend geluid in aandoenlijkheid, hartroerend ¹.»

4. Āryya Raṇādhikāra lali yan haturi narapati |
āryya Mahādhikāra ta dulur nika parēng amuwus |
an parahandyan āpti mihate sira n-arakērakēt |
ā juga ling nirātēhēr umantuk adadadadakan || 4 ||

D. i. «Ārya Raṇādhikāra vergat den Koning een verzoek te doen ² doch Ārya Mahādhikāra, zijn metgezel, zeide dat de Edellieden hem wenschten te zien terwijl Hij een maskerspel vertooning gaf. «Ja!» zeide Hij maar ³. Onmiddellijk keerde hij (Mahādhikāra) terug en maakte haastig de noodige voorbereidselen.»

5. Ćri-Kṛtawarddhaneçwara mamañjaki sira rumuhun |
ngkāna rikang witāna ri tēngah rinacana dinadak |
çori nireki gītada lawan tēkēs ira rahajēng |
sotan ulah karāmyan ikanang guyu juga winangun || 5 ||

D. i. Z. Hoogh. Kṛtawardhana begon met als dilettant de gamēlan te bespelen in de feesttent, die in 't midden geïmproviseerd in orde gebracht werd. De koningin zong een lied met een mooie tēkēs ⁴ op. Door die manier van doen tot amusement, werd vroolijkheid gewekt.»

Bij de vertaling van mamañjaki heb ik mij laten leiden

¹ De vertaling van 't onvindbare angungēr berust louter op gissing.

² Naar ik veronderstel, doordat hij zoo weggesleept was door 't schoone gezang des Konings.

³ Ā neem ik hier in den zin van Skr. ām; misschien is dan ook āng de ware lezing.

⁴ Tēkēs is volgens Jav. Wdb.: „een soort van pruik, hooge muts van gekroesd haar, een hoofdsieraad bij het Topèngspel.

door 't Sundaneesch taalgebruik, want wat in KBWdb. onder pañjak gegeven wordt, is onbruikbaar. Intusschen zou ik geneigd zijn, afgaande op de beteekenissen van pañjak, te gelooven dat mamañjaki den zin heeft van «als regisseur optreden.» In allen gevalle moet wat 's Konings vader doet dienen als inleiding tot de volgende mimische vertooningen.

6. Ndāluwaran sireki ri datang narapati n-angadëg |
 gīta nirānyat angdani girahyasën ing umulat |
 çori¹ nireki suçrama nirukti lituhayu wagëd |
 gīta nikānghiribhirib aweh rësëpan ing umulat || 6 ||

D. i. «Er werd door haar uitgescheiden bij de komst van den Koning, die opgestaan was. Een ander gezang van haar bracht de toeschouwers in geestverrukking. De koningin was flink, onberispelijk(?) schoon van voorkomen en knap. Het mimisch gezang gaf den toeschouwers behagen.»

De vertaling van deze strofe is, vooral door de dubbelzinnigheid van de genitieven nira en nireko, onzeker.

7. Çrī-naranātha tansipi wagus nira tēlas arasuk |
 aṣṭa tēkēs nireki n-upabhāryya rahayu sawala |
 tus ning amātyawangça wicakṣaṇa tētēs ing ulah |
 hetu nirānpabañal anibākën ucapan angëne || 7 ||

D. i. «Z. Maj. de Vorst had zich met niet geringe handigheid gekostumeerd. Acht was 't getal van tēkēs, schoon, — die hij —, afstammelingen van ministersfamiliën, verstandig, door en door wetende hoe zich te gedragen. Daarom maakten zij grappen en lieten treffende gezegden vallen.»

Ook in deze verzen is veel duisters. Upabhāryya is gevormd uit Skr. bestanddeelen, maar als woord van elders onbekend. Misschien beteekent het «medespeler» of «helper». De beteekenis van sawala is hier niet te bepalen. Bañal, hoewel nergens anders voorkomende, kan niet anders zijn dan een andere vorm van bañol. — Tēkēs beschouw ik hier als een elliptische uitdrukking voor «iemand die met een tēkēs getooid is», evenals wij spreken van «een masker» en daarmee bedoelen «een gemaskerde.» — Ondanks onzekerheid op ondergeschikte punten, is het duidelijk dat verhaald wordt hoe Hayam Wuruk, met acht jongelieden van aanzienlijken huize als tooneelspeler

¹ Conjectuur voor çora.

optreedt. Dit bevestigt wat de Pararaton ¹ omtrent Hayam Wuruk als Dalang en als liefhebber-tooneelspeler in kluchten vermeldt.

8. Nang nawanāṭya ² kapwa tinapak nira tinēwēkakēn |
hāśya makādi tanpēgat ³ ikang guyu parēng asēlur |
mwang karuṇā mangun tangis aweh sēkēl apuhara luh |
hetu nikang tumon paḍa kamānuṣan angēnangēn || 8 ||

D. i. «Zoo dan — — — —. Een klucht vormde het begin; onafgebroken duurde 't gelach al voort. En medelijden verwekte geweën, veroorzaakte een droefheid die tranen ontlokte, doordat de toeschouwers alle geroerd waren in hun gemoed.»

Den eersten versregel heb ik onvertaald gelaten, dewijl ik uit het verband niet kan opmaken wat bedoeld is met tinapak en tinēwēkakēn. Onduidelijk is ook nawa nāṭya. Dit zou kunnen beteekenen «negen tooneelspelers», doch zulks is niet zeker. Zeer zonderling is ook de plotselinge overgang van den tweeden en derden versregel, ofschoon de twee laatste regels anders duidelijk genoeg zijn. De voorstelling begon — zóó althans schijnt het — met een boertig stuk, om gevolgd te worden door tooneelen van aandoenlijken aard.

9. Singhit ing arkka lingsir irikā nṛpati n-atēlasan |
ngkā parahandyan amwit umusap ri padatala haji |
ling nika mukta pāpa sinungan suka kadi tanirāt |
tan wuwusēn stutinya haji sampun umulih i dalēm || 9 ||

D. i. «De zon neigde ten Westen. Toen maakte de Vorst een einde (aan 't feest). Alsdan namen de Edellieden hun afscheid met 's Konings voetzolen te vegen; in 't bewustzijn dat zij zondenvrij ⁴ waren, werden zij vervuld van een onuitsprekelijk gevoel. Wij zullen niet spreken over den lof dien de Koning ontving, toen hij in zijn paleis was teruggekeerd.»

Niettegenstaande het vele dat in de beschrijving van 't feestmaal en de daarop volgende tooneelvertooning niet zoo duidelijk is als wij wel zouden wenschen, levert ze toch een belangrijke bijdrage tot onze kennis van de wijze waarop aan 't hof van Hayam Wuruk feest werd gevierd, alsook van zijne jovialiteit en kunstzin als liefhebber van tooneelvertooningen, waarbij hij zelf een rol vervulde.

¹ Blz. 27, en 118.

² Gedrukt nāṭya.

³ In den tekst pat.

⁴ D. i. dat zij „hun plicht gedaan hadden”.